

VATANPARVARLIK MAVZUSIDAGI MA'RUZA, REFERATLAR TAYYORLASH VA UNGA QO'YILGAN TALABLAR

Sultonov Sardorbek No'monjon o'g'li

FarDU harbiy ta'lim fakulteti

Annotatsiya: *Harbiy vatanparvarlik mavzusi bo'yicha ma'ruza talabalarda armiya va Vatan himoyasi to'g'risida bilimlar tizimini, dunyoqarashni shakllantiradi, ularni o'z e'tiqodini himoya qilish, tasavvurdagi raqib bilan baxslashish, asoslarni keltirish malakalari bilan qurollantiradi.*

Ma'ruza – o'quv-tarbiyaviy ishlarning davriy uslubi bo'lib, o'quvchilar ongiga o'z ta'sirini ta'minlaydi. Ma'ruza ko'proq maktab va kollejlarda qo'llaniladi. Xuddi shuningdek, o'quvchilarga mazmun jihatidan murakkab bo'lgan axborotni yetkazishda, keyinchalik uni chuqurlashtirishda turli o'quv faoliyatida, mashg'ulotlarda ularni to'ldirib borishda qo'llanishi ham mumkin. Ma'ruza – bir manbaani gapirib berish emas, balki turli ma'lumotlarni tahlil qilish demakdir. Ma'ruzachi o'z qarashlarini bayon etgan olimlar, adabiyotshunoslar g'oyasining hamfikrligi ifoda etuvchi sifatida so'zga chiqadi.

Ma'ruzada o'rganilayotgan mavzuga ma'ruzachining munosabati hamda shaxsiy mavqei ko'rinib turishi kerak.

Harbiy vatanparvarlik mavzusi bo'yicha ma'ruzaning o'ziga xosligi mavzuning tabiatda, ma'lumotlarni yetkazib berish shaklida, uslubiy usullarda, uning tuzilishi mantiqiyligida, ilmiy va g'oyaviy ma'lumotlarning hajmida, o'quvchilarda Vatan himoyasiga tayyorgarlikni shakllantirish imkoniyatlarida namoyon bo'ladi.

Ma'ruzani ishlab chiqish, mavzuni ifodalab berishdan boshlanadi. Ma'ruzalarni o'qish amaliyoti shuni ko'rsatadiki, «armiyada xizmat qilishning fazilatlarini nimadan iborat?», «Vatan himoyachisi qanday bo'lishi kerak?», «Qahramonlik ko'rsatishga tayyormisiz?» kabi mavzular o'zining ommabopligi bilan diqqatga sazovordir. Ma'ruzalarni o'qish ishlab chiqishda muhim omil bo'lib, maqsadlarni (ta'lim – tarbiyaviy, o'stiradigan) to'g'ri qo'shish hisoblanadi.

Maqsad – bu o'quvchilar ongidagi, bilimlaridagi ma'ruzachi yetkazmoqchi bo'lgan o'zgarishlardir. Bu bilan maqsadni amalga oshirish uchun muvofiq keladigan vositalarini tanlash aniqlanadi.

Ma'ruza maqsadni aniqlashda faqat ma'ruzaning xususiyatini emas, balki tinglovchilarning tabiatini ham hisobga olish zarurdir. Ma'ruza maqsadi aniqlangandan so'ngina uning rejasini to'zishga o'tiladi. Reja o'quvchilarning diqqatini mavzuning asosiy savollarida jamlash, mantiqiy bo'lish kerak. Reja ma'ruzaga tayyorlanishda katta ahamiyatga ega bo'lgan uslub bo'lib, nazariy, taxliliy, baholash, haqiqiy ma'lumotlarni to'plash va qayta ishlash uslubi hisoblanadi. Uning manbai hisoblangan mumtoz yozuvchilarning asarlari, ilmiy nashrlar, badiiy asarlar, turli shaxsiy

ko'zatuvarlar va taasurolar hisoblanadi. Ushbu ko'zatuvarlar manba bo'lib, harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash muammosi, yoshlarni Vatan himoyasiga tayyorlash haqida maxsus ilmiy ishlar uchun xizmat qiladi.

Ma'ruza yozishga tayyorgarlik bosqichlari.

Ma'ruzalarni ishlab chiqishda, uning matnini tayyorlashda ahamiyatli ma'lumotlarni ta'riflash, ishontiruvchi dalillar keltirish, mantiqiy fikrlarni solishtirish, yorqinroq, aniq, ravshan bayon qilishga siyosiy keskinlikka erishi zarur. Ta'sirchanlikning badiiy to'zilishi, uslub va vositalari bir maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

Ba'zi hollarda ma'ruza bilimlarni kengaytirishga yo'naltirilgan, boshqa hollarda esa amaliy bilim-ko'nikmalarni ishlab chiqishga, uchinchi hollarda - shaxsning harbiy vatanparvarlik fikri bo'lgan tuyg'ularini hamda extiroslarni va e'tiqodlarni ochib berishga xizmat qiluvchi ma'naviy - umumiy ko'zg'atuvchi sabablarni shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lishi mumkin. Shuning uchun nazariy va haqiqiy ma'lumotlarning nisbati, asoslarni keltirish shakli, shaxsga ta'sir qilish xolatining yaratish uslubi bu xillarda turlicha bo'ladi.

Birinchi holdagi vaziyatlar an'anaviy xabar beruvchi ma'lumotlar uslubiga, ma'lumotlarni jiddiy «quruq» bayon qilishga, xulosalarni mantiqan tushunishga asoslangan.

Ikkinchi holdagi vaziyatlar murakkab amalga oshirish uslubini talab qiladi va quyidagi pedagogik talablarni bajarilish lozimligini mo'ljallaydi:

Harbiy vatanparvalik ruhida tarbiyalash faoliyati tajribasining ko'rinishlarini ajratish;

Programmash asosida ma'ruzani ishlab chiqish.

Uchinchi holdagi vaziyatlar o'quvchilarning urush va tinchlik muammolariga munosabatini, o'zlarining Vatanni himoyalash fuqarolik majburiyatiga munosabatini chuqur o'rganib chiqishni talab etadi.

Bilim va malakalarni, ko'nikmalarni yetkazish va qabul qilish usullariga talabalarda yuksak axloqiy – jangovar va texnologik sifatlarni shakllantirishga, ularning harbiy mahoratni egallash qobiliyatlarini rivojlantirishga o'qitish usublari deyiladi. Ular uyg'un ravishda o'qitish, o'rganish va bilim faoliyatiga rahbarlik qilishni birlashtiradi va muallim talabalarining vazifalarini aniq ravshan belgilab beradi.

O'qitish usublarning tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, uslubiy yo'llar hisoblanadi. Har qaysi uslub bir necha usullardan iborat bo'lishi mumkin, bir xil usul turli usublarning tarkibiga kirishi mumkin. Usullardan ayrimlari barcha o'quv kurslarida qo'llanilsa, boshqalaridan esa faqat birgina kursni o'qitishda foydalaniladi.

Harbiy kafedralarda pedagogik amaliyotdan turli usublarda foydalanish mumkin. Bulardan keng tarqalganlari: ma'lumotni og'zaki bayon qilish, suhbat, ko'rgazmali uslub, mashqlar, mustaqil ish usulbidir.

O'qitishda yetakchi o'rinni og'zaki bayon qilish uslubi egallaydi. Uning ahamiyati bilish faoliyatida nutqning ahamiyati, bilimlarni to'plash, saqlash va yetkazishda og'zaki nutqning o'rni sabab bo'ladi.

Nutqning samaraligi uning egiluvchanligiga sabab bo'ladi va shu bilan birga ko'p hajmni egallash hamda jonligi ham sabab bo'ladi. Nutq tinglovchilarning ta'sirlanishiga qarab, ma'lumotni bayon qilish oson o'zgartirishga imkon beradi, nashrda chiqmagan yangi ma'lumotlardan xabardor qilishga, ba'zi ma'lumotlarga e'tiborni kuchaytirish yoki kamaytirishga, muhim ma'lumotlarni ajratib ko'rsatishga imkoniyat to'g'iradi.

Og'zaki bayon qilish uslubi bir necha turlarga bo'linadi. Ulardan asosiylari – hikoya va tushuntirish o'quv ma'ruzalaridir.

Hikoya ta'riflashda, ma'lumotlarni bayon qilishda, obrazli voqea – hodisalarni bayon qilishda qo'llaniladi. Bu uslub tarixiy voqealarni, ijtimoiy hodisalarni, jangovar texnika va qurolning to'zilishini, ularni ishlatishga sabab bo'lgan jismoniy usullarni ta'riflashda ishlatiladi. Hikoya davomida mavzuni so'zlab berish, ta'riflash, munozara kabi tarixiy usullar qo'llaniladi.

O'quv ma'ruzasi – bu og'zaki bayon qilish uslubining murakkab turidir. U o'rganilayotgan mavzuning mantiqan o'zaro bog'liq savollarini og'zaki bayon qilishdan iborat bo'lib, unda avvalo, savollarning nazariyasi, g'oyasi bayon qilinib, qonuniy hujjatlar va muammolar, ularni yechish yo'llari ochib beriladi.

Ma'ruzalarda boshqa uslublar ham keng qo'llaniladi – ya'ni, og'zaki bayon qilish uslubi hikoya kabi tushunishdir.

Ma'ruzaning eng ma'suliyatli qismi, uni umumlashtirish va xulosalaridir, ular bilan, odatda, ma'ruza yakunlanadi. o'quv materialining asosligiga muallimning chuqur bilimi bilan, mantiqan to'g'ri tushuntirib berish malakasi, asos, ma'lumot, misollardan foydalanish bilan erishiladi.

Suhbat. Bu uslub o'z tabiatiga ko'ra, og'zaki bayon qilish uslubiga yaqin. Farqi shundaki, u yoki muallim bilan talaba dialogi asosida, yoki savol-javob shakllari asosida ko'riladi. Nazorat – tekshirish suhbatini keng qo'llamda foydalaniladi. Bu uslub navbatdagi mashg'ulotlarda o'tilgan ma'ruzani egallash darajasini bilishga, shuningdek, joriy, oraliq hamda yakuniy nazorat o'tkazishlarda qo'llaniladi.

Ko'rgazmali uslublar. Bu uslubning formulasi ko'rgazmali o'qitish asosi formulasini eslatadi. Pedagogik amaliyotda bir necha ko'rgazmali uslublar qo'llaniladi. Ulardan asosiylari namoyish qilish va ko'rsatishdir.

Ayni paytda yangi informatsion texnologiyalar sohasini o'quv jarayoniga tadbiiq etish va qo'llash keng quloq yozmoqda. Bunday texnologiyalar asosida o'quv matini yanada murakkab tashkil etilgan o'quv materialini asosida kengaytirish va chuqurlashtirish hamda kurslar va animatsion fragmentlardan foydalanish yo'li bilan almashtirish g'oyasi yotadi. Bunda u yoki bu holatda ajratib berilgan matn fragmentlari orasida o'zaro bog'lanish tugunlari qator topiladi.

Inson intellektining katta hajmidagi axborotni esda saqlash qobiliyatini va mazkur axborotlar ichidan kommunikatsiya va tafakkur jaryonlarini assotsiatsiyalash yo'li bilan qidiruv ishlarini olib borib ko'plab statistik va dinamik axborotlarni informatsion fragmentlar rolini matn, grafik, sxema,

videofragment, ijrochi programma va animatsiya (harakatli jarayon)lar muhim rol o'ynaydi.

Fanlar bo'yicha informatsion fragmentlarni animatsiyalashtirilgan holda elektron darsliklar yaratishda asosan yozma manbaalardan, ya'ni slaydlar ko'rinishida aks ettirib, mavzuga doir rangli rasmlar bilan boyitilmoqda. Shu jumladan ma'ruza matnlarni yoritishda 5 – 10 daqiqali mavzuga doir filmlardan foydalanish qo'l keladi va shu o'rinda talabalarning e'tiborini hamda fikrini jamlashga erishiladi.

Informatsion fragmentlarni animatsiyalashtirilgan holda tayyorlangan elektron darsliklar talabalar uchun mazkur mavzularni eslab qolish qobiliyatini oshiradi. Ayniqsa seminar va amaliy mashg'ulotlarni olib borishda 30 – 40 daqiqali hujjatli yoki ushbu mavzuga doir badiiy filmlardan parchalar namoyish etish orqali slaydlarni tayyorlashda ko'proq har xil effektlar va ranglardan foydalanish ta'sirliroq bo'ladi.

Misol tariqasida o'tmish tariximizga doir, xalq, Qurolli Kuchlar ananalarini, bayram bazmlarini, ma'lum bir mavzuga doir kechalar jarayonini aks etgan hujjatli filmlarni namoyish etish mumkin. Shuningdek, bevosita bo'lajak pedagoglarni axloq – odob va kasbiy etik qoidalarini, madaniyat muomalasiga, odobiga doir ko'rinishlarni o'zida aks ettirgan informatsion fragmentlarni animatsiyalashtirilgan holda tayyorlash va bo'lajak pedogoglarga o'rgatish aynan maqsadga muvofiqdir.

Bilimlarni egallash, malaka va ko'nikmalarni hosil qilishda asosiy uslub bo'lib, talabalarning mustaqil ishlashi hisoblanadi. Bu o'qitishning o'zgarmaydigan omilidir. Chuqur va kuchli bilimga ega bo'lishda talabalarni mustaqil ishsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Mustaqil tayyorlanish bir necha turlardan iborat, bular nazariy bilimlarni mustaqil egallash va amaliy malaka va ko'nikmalarni mustaqil mustahkamlashdir. Nazariy bilimlarni egallash, birinchi manba hisoblanmish, bu o'quv adabiyotlardir. O'quv materiallari mashg'ulotlarda to'liq hajmda bayon etilmaydi. Talaba mustaqil ishlash davomida dars – mashg'ulotlaroi davrida olgan va o'rnatilgan materialni qaytarib chiqadi va bir vaqtning o'zida yangi bilimlarni egallaydi.

Avvalo mavzu to'la o'qib chiqiladi. Mustaqil ishlashning takomillashgan turi ma'lumot, referat, dokladlar tayyorlash hisoblanadi. Bu ishni quyidagi tartibda bajarish tavsiya etiladi: avvalo, birinchi manbalar ajratiladi, o'qib chiqib, referat rejasi yoziladi. Shundan keyin yozma bayonga o'tiladi, bunda har bir murakkab nazariy tushuncha izchillik bilan tekshiriladi.

Talabalarning harbiy tayyorgarligida o'quv uslublarining turli shakllari qo'llaniladi. Ma'ruzalar, seminarlar, guruh mashg'ulotlari, harbiy mashq mashg'ulotlari, amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya mashg'ulotlari, kurs ishlari, maslahatlar mashg'uloti keng tarqalgan shakllaridir.